

Goran Buturac*
Edo Rajh**
Ivan Teodorović***

UDK 338.124.4(497.5)
JEL Classification E32, F01, G28, P34
Izvorni znanstveni članak

HRVATSKO GOSPODARSTVO U SVIJETLU GLOBALNE RECESIJE

U radu se istražuje hrvatsko gospodarstvo u svijetlu globalne recesije. Svjetska je ekonomska recesija potaknula rasprave o svrsishodnosti dosadašnjega modela razvitka. O tim raspravama i o stavovima autora vezanim uz tu problematiku bavi se ovaj rad. Autori se usredotočuju na neke od bitnih aspekata te problematike. Ova je recesija izazvala strukturne promjene svjetskoga gospodarstva pri čemu je uočljiv proces tržišnoga repositioniranja. To se repositioniranje odnosi ponajprije na pomake u realnome sektoru ekonomije, ali posljedično inducira i pomake u svjetskom financijskom sustavu. Procjene za razvijene ekonomije ukazuju na srednjoročni oporavak u punome smislu, dok se nešto brži oporavak očekuje za nove ekonomije u razvoju. Posljedice globalne recesije u Hrvatskoj vide se prije svega u smanjenju izvozne konkurentnosti, u pogoršanju komparativnih prednosti, u financijskoj restrikciji i u smanjenju investicijske aktivnosti. U uvjetima smanjenja osobne potrošnje i potrebe da se zaustavi povećanje državne potrošnje, kao pokretači gospodarskoga rasta prepoznaju se povećanje investicija i izvoza. Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da je potrebno definirati model razvitka hrvatskoga gospodarstva koji će se zasnivati na izvoznoj orijentaciji gospodarstva, a osobito na izvoznoj orijentaciji prerađivačke industrije.

Ključne riječi: globalna recesija, konkurentnost, međunarodna razmjena, svijet, hrvatsko gospodarstvo

* G. Buturac, dr. sc. znanstveni suradnik, Ekonomski institut, Zagreb (gbuturac@eizg.hr)

** E. Rajh, dr. sc. viši znanstveni suradnik, Ekonomski institut, Zagreb (erajh@eizg.hr)

*** Ivan Teodorović, dr. sc. znanstveni savjetnik, Ekonomski institut, Zagreb (iteodorovic@eizg.hr)

Rad primljen u uredništvo 13. 10. 2009.

1. Uvod

Globalna gospodarska recesija, iako najavljiavana kao mogućnost i dogodila se u tijeku godine 2008. kao opće iznenađenje. Započeta u skupini najrazvijenijih ekonomija ubrzo se poput tsunamija prevalila na sve zemlje svijeta. Ona je ukazala na razinu međuovisnosti ekonomija pri vrhuncu djelovanja liberalne ekonomske doktrine.

Napori za sve većim oslobađanjem tržišta, koje su podržali i vodeće međunarodne institucije zanemarivali su upozorenja o ograničenostima djelovanja tržišta. Na ograničenja je upozoravano sa stajališta nedorečenosti kontrolnih mehanizama i globalnoga mehanizma usmjerivanja ekonomskoga razvitka. Unatoč činjenici da u globalnim i nacionalnim okvirima djeluju asimetričnost informacija, i postojanje manipulacije bilancama velikih korporacija i financijskih institucija, ocijenjeno je da će tržišni mehanizmi, konkurentska utakmica i socijalna odgovornost korporacija moći ukloniti zamke koje su bivale sve očitije. Kao reakcija na krizu uslijedile su mjere državnoga intervencionizma najprije mlake, a potom neusklađene u regionalnim i globalnim okvirima. Ono što slijedi kao poruka recesije o kojoj govorimo najveće i po svemu sudeći najduže nakon Velike depresije jest dogradnja institucija i mehanizama u nacionalnim i globalnim okvirima koji bi smanjili rizike od pojave novih kriza takvih razmjera. To ne znači ograničavanje uloge tržišta, već naprotiv - njegovo jačanje na sagledivo jačim i jasnijim osnovama.

U radu su primijenjene znanstvene metode sukladne s predmetom istraživanja. Ponajprije su primijenjene metode indukcije i dedukcije i metoda komparativne analize. Statistički podaci analizirani su odgovarajućim statističko-matematičkim metodama. U analizi međunarodne razmjene, metodologija se zasniva na primjeni odgovarajućih standardiziranih pokazatelja međunarodne razmjene, a to su pokazatelj komparativnih prednosti (RCA), pokazatelj horizontalne i vertikalne specijalizacije u međunarodnoj razmjeni (RUV) i pokazatelj izvozne konkurentnosti (Buturac, 2008.).

Primijenjene metode odgovaraju potrebnim analitičkim postupcima za potvrđivanje ili za odbacivanje slijedećih osnovnih hipoteza rada:

H1: Dosadašnji globalni model ekonomskoga razvitka nije održiv.

H2: Dosadašnji model razvitka hrvatskoga gospodarstva bez stvarne izvozne orijentacije nije održiv.

U ovome se radu analiziraju pojava globalne gospodarske recesije i njezino rasprostriranje, pa se u tome kontekstu ocjenjuje pozicija hrvatske ekonomije. Nakon uvoda, u drugome dijelu rada prikazuju se i interpretiraju osnovna obilježja globalne recesije. U trećem se dijelu rada analizira hrvatsko gospodarstvo u uvje-

tima gospodarske recesije, pri čemu je posebna pozornost dana analizi investicija i analizi komparativnih prednosti i izvozne konkurentnosti. Četvrti je dio rada vezan uz prikaz i obrazloženje zajedničkih obilježja globalne gospodarske recesije u razvijenim ekonomijama, u novim ekonomijama u razvoju i u tranzicijskim ekonomijama. Na kraju je rada zaključak.

2. Globalna situacija

Globalna ekonomska kretanja ukazuju na duboku financijsku i ekonomsku krizu. Optimizam koji je tinjao još na početku godine 2008. nestao je. Neizvjesnost i upitan globalni rast u godini 2008. bio je obilježen opasnostima neslućenoga povećanja cijena energenata, posebno nafte, povećanja cijena nekih od ključnih mineralnih i nemineralnih sirovina i s tim povezanom najavom jačanja inflatornih kretanja. Nasuprot tome, završetkom inflatornih pritisaka, najavljivana je još jedna od opasnosti - ona o deflaciji. Kriza hipotekarnih kredita koja je započela u SAD kao najava recesije, točnije ekonomske recesije, pogodila je bankarsku industriju, proširivši se na cjelokupnu financijsku industriju, a ubrzo se odrazila i na realnome sektoru. Krizi koja je započela u SAD, u globalno povezanome svijetu ekonomskih međuovisnosti nije bilo potrebno mnogo vremena da se proširi na cijeli svijet. O mogućem urušavanju financijskoga sustava najavljivalo se već nekoliko godina prije, ali ništa nije poduzimano da se to spriječi.

Kada se financijska kriza pojavila, većina je vlada bila zatečena tom činjenicom. Mjere koje su dosad poduzete daju djelomične rezultate, ali još uvijek ostaju otvorena pitanja o mogućem izboru akcija koje bi morale dovesti do osnovnih zaokreta na globalnome tržištu. Učinci recesije šire se po političko-ekonomskim regijama svijeta globalno, ali zasad ipak raznoliko. Za takve su učinke važni regionalna gospodarska struktura, dubina financijskih tržišta, izvori izloženosti rizicima, intenzitet i struktura međunarodne razmjene, karakter financijskih transfera i načini financijske izloženosti, da nabrojimo samo najvažnije. Ta širenja učinaka postoje svuda, samo je pitanje vremenskoga pomaka u njihovom djelovanju od žarišta, tj. od središta recesije prema ostalim regijama u globalnim okvirima.

U globalnome okruženju promijenila se uloga klasične države, ali i klasične ekonomske strukture. Interesi snažnih ekonomskih subjekata, prije svega multinacionalnih korporacija u financijskom, realnom i u ostalom uslužnom sektoru nadvladali su lokalne, tj. državne interese. Državni interesi i interesi nacionalnih ekonomija podređeni su interesima multinacionalnih kompanija. U takvim je okolnostima jedan od aksioma ostvarivanje opće stabilnosti, otklanjanje barijera u međunarodnim ekonomskim odnosima, opća liberalizacija koja se ostvaruje tako

da uloga države postaje sekundarnom. Nevidljiva ruka A. Smitha dobiva prednost nad vidljivom rukom J. M. Keynesa. Drugim riječima, na djelu je liberalna ekonomska doktrina. U neprekidnom je procesu liberalizacije, i kao idejno opredjeljenje, i kao operativno rješenje, globalizacija postala opravdanje za nesmiljenu konkurentsku borbu u kojoj je ostvarivanje profita osnovni cilj. U potrazi za profitom u liberalnom okruženju proces globalizacije obilježen je ubrzanom prostornom ekspanzijom uz geografsku polarizaciju. Taj je proces obilježen asimetričnim tendencijama koje nastaju zbog nepotpunosti informacija u tržišnim neravnotežama, a koje ograničuju savršeno funkcioniranje tržišta. U određenim okolnostima nesavršeno funkcioniranje tržišta može dovesti do poremećaja. U pravilu se zbog istoga razloga takvi poremećaji i događaju. Ako nisu pravovremeno uočeni i otklonjeni, posljedice mogu biti veoma ozbiljne. Na to ukazuju početak i razvitak recesije i sadašnja situacija.

Globalizacija je kao prevladavajući fenomen povećala međuovisnosti nacionalnih i regionalnih ekonomija. Istovremeno, ona je uspostavila pravila koja sve više nadilaze mogućnosti djelovanja nacionalnih vlada. U tom se kontekstu postavlja pitanje: ustupaju li specifičnosti nacionalnih ekonomija, društava, kultura, pa čak i nacionalnoga identiteta, mjesto univerzalnim kriterijima i vrijednostima koje se iskazuju mjerama u normativnoj sferi, povećanim naporima u standardizaciji proizvodnje roba i usluga, tj. proizvodima, standardizaciji u plasmanu i u konačnici u izjednačivanju cijena? Kretanja unaprijed određuju racionalna, ali i iracionalna očekivanja u kojima su ključni čimbenici relativna raspoloživost prirodnih i ostalih resursa i odnos relativnih cijena. Naizgled homogena u pristupu, globalizacija promatrana dinamički izaziva diferencijaciju. Fenomen globalizacije iskazuje se u svojim prednostima i proturječnostima.

2.1. Globalna ekonomska kretanja

Očekivanja oporavka vodećih gospodarstava bila su najprije optimistična, da bi se sada svela na ocjenu mogućega oporavka u razdoblju od oko dvije godine, i to ako pojedine vlade i međunarodne organizacije definiraju i provedu primjerene antirecesijske i reformske mjere. Prognoze ekonomskih kretanja u globalnome kontekstu, jednako kao i po pojedinim regijama - npr. za SAD, za EU, za nove tržišne ekonomije središnje i istočne Europe, za azijske ekonomije, stalno se revidiraju i to nadalje. Ocjene za pojedine države kreću se između stagnacije i recesije, između inflacije i deflacije, između oporavka i totalnog sloma.

Tablica 1.

REALNI RAST BDP EUROPSKIH ZEMALJA, U %

	2006.	2007.	2008.*	2009.**
Europa	4,0	3,9	2,6	2,5
Razvijene ekonomije Europe	2,9	2,8	1,5	1,4
Nove ekonomije Europe	7,0	6,9	5,5	5,2
Europska unija	3,3	3,1	1,8	1,7
Eurozona	2,8	2,6	1,4	1,2
Nove članice EU	6,6	6,2	4,6	4,3
Island	4,4	3,8	0,4	0,1
Izrael	5,2	5,3	3,0	3,4
Norveška	2,5	3,5	3,1	2,3
Švicarska	3,2	3,1	1,3	0,9
Rusija	7,4	8,1	6,8	6,3
Hrvatska	4,8	5,8	4,3	4,0

Napomena: * Procjena; ** Prognoza

Izvor: IMF, World Economic Outlook, 04/2009.

Unatoč najavama mogućeg sloma hipotekarnog kreditiranja u SAD i eventualnim posljedicama širih razmjera, statistike, procjene i prognoze još do sredine godine 2008. nisu na to upućivale. Prema analizi Međunarodnoga monetarnoga fonda iz travnja godine 2008. (IMF, 2008.) prikazanoj u tablici 1, ocjena ekonomskoga rasta za Europu, Eurozonu, Europsku Uniju, ili točnije za sve zemlje Europe, bila je još uvijek pozitivna. Isto je tako i prognoza za godinu 2009. bila u cjelini pozitivna, iako s tendencijom usporavanja ekonomskoga rasta. Prema tim su analizama razlozi usporavanju bili veliko povećanje cijena nafte i ostalih energenata i većine sirovina, što je pod pritiskom inflatornih kretanja dovelo do usporavanja realnoga gospodarskoga rasta. U suzbijanju opasnosti od inflatornih kretanja većina je vodećih ekonomija svijeta pribjegli povećanju eskontnih stopa i općenito otežanim uvjetima kreditiranja. U tome svjetlu ocjena rasta američkoga gospodarstva za godinu 2008. iznosila je oko 0,5%, a za 2009. predviđan je tek blaži oporavak. Slična su kretanja predviđana i za najrazvijenije ekonomije Europe, gdje je relativan opadajući trend rasta dovođen i u vezu sa kretanjima u SAD i sa snažnim prelijevanjem učinaka na europske zemlje po logici razmjene roba i usluga, ili financijskih transakcija.

S početkom financijske krize u SAD i s njezinim prelijevanjem najprije na najrazvijenije zemlje Europe, a uskoro i na većinu ostalih, dolazi do prvih ozbiljnijih korekcija u ocjenama ekonomskih kretanja (Europska komisija, 2009.). Nove procjene projekcije prikazane su u tablici 2. Od početka godine 2009. vodeće međunarodne ekonomske i financijske institucije sve učestalije upozoravaju na recesiju, njezino širenje i na posljedice koje ona nosi, ali izostaje brza reakcija u osmišljavanju zajedničkih napora za uvođenje antirecesijskih mjera. S početkom godine 2009. procjene za godinu 2008. u globalnim su razmjerima upozoravajuće, a projekcije za godinu 2009. ukazuju na svu dubinu ekonomske krize. Negativne stope ekonomskoga rasta bilježe se u SAD, u Europskoj Uniji, u Eurozoni, i u Japanu. Bilo je pitanje vremena kada će se negativni procesi proširiti i dalje. Rast zasnovan na izravnim stranim ulaganjima, na inozemnim kreditima, na ostalim transferima i na visokoj razini uključenosti u međunarodnu razmjenu ubrzo je, čini se, izgubio svoju osnovu. Upozorenja o manjkavostima u međunarodnome sustavu i o mogućim prijetnjama dolazila su već prije, ali ona nisu bila shvaćana dovoljno ozbiljno (Macesich, Teodorović, Vojnić, 2005.).

Tablica 2.

BDP U STALNIM CIJENAMA, % GODIŠNJE PROMJENE

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.*	2009.**
Eurozona	2,2	1,7	2,9	2,7	0,9	-1,9
Europska unija	2,5	2,0	3,1	2,9	1,0	-1,8
SAD	3,6	2,9	2,8	2,0	1,2	-1,6
Japan	2,7	1,9	2,0	2,4	-0,1	-2,4

Napomena: * Procjena; ** Prognoza

Izvor: European Commission, Interim Forecast, January 2009.

Pokazatelji i prognoze koji su ubrzo uslijedili ukazuju na razmjere neizvjesnosti, a to se vidi iz tablice 3. Definitivno, godina 2010. ocjenjuje se presudnom za ekonomska kretanja u svijetu, u Eurozoni, u odabranim razvijenim i u ostalim ekonomijama. Sudeći po prognozama, to je godina u kojoj bi mogao početi oporavak koji će potrajati, a po mišljenju većine ekonomskih analitičara ostaje otvoreno pitanje o potrebnome vremenu za dosizanje prijašnjih ekonomske razine i razine blagostanja. Otvoreno pitanje ostaje i to hoće li se dosegnuti prijašnje povijesne razine održivoga rasta ako bude primijenjen dosadašnji modela razvitka ili ako taj model bude napušten. U traženju odgovora potrebno je analitički ustanoviti bitne činjenice uzroka krize.

Tablica 3.

STOPE RASTA REALNOGA BDP

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Svijet	4,9	4,5	5,1	5,2	3,2	-1,3	1,9
Euro zona	2,2	1,7	2,9	2,7	0,9	-4,2	-0,4
Razvijene ekonomije	3,2	2,6	3,0	2,7	0,9	-3,8	0,0
SAD	3,6	2,9	2,8	2,0	1,1	-2,8	0,0
Njemačka	1,2	0,8	3,0	2,5	1,3	-5,6	-1,0
Francuska	2,2	1,9	2,4	2,1	0,7	-3,0	0,4
Italija	1,5	0,7	2,0	1,6	-1,0	-4,4	-0,4
Španjolska	3,3	3,6	3,9	3,7	1,2	-3,0	-0,7
Japan	2,7	1,9	2,0	2,4	-0,6	-6,2	0,5
Ujedinjeno Kraljevstvo	2,8	2,1	2,8	3,0	0,7	-4,1	-0,4
Kanada	3,1	2,9	3,1	2,7	0,5	-2,5	1,2
Ostale razvijene ekonomije ¹	4,0	3,3	3,9	4,0	1,2	-3,9	0,4

Izvor: IMF - World Economic Outlook, 04/2009.

¹ Bez SAD, Eurozone i Japana

Početak recesije u mnogima od tih zemalja otkrio je brojne slabosti i nedorečenosti u primjeni vlastitih razvojnih modela. Pogođene su ekonomije koje su se pretjerano oslanjale: na vanjske izvore financiranja, na izloženost rizicima od financijskih transfera (osobito financijskim plasmanima na spekulativna tržišta), na ekstenzivno povećanje bankovnih kredita stanovništvu i poduzećima i na visoku razinu izvoza. Takva su kretanja neke zemlje dovela gotovo do bezizlazne situacije.

Već je u jesen godine 2008. globalni financijski sustav bio izložen gotovo ekstremnom testu. Novčarska, međubankarska i kreditna tržišta bila su u potpunom neredu izložena neizvjesnosti bilanci banaka i potpunom izostanku povjerenja među sudionicima na tim tržištima. Uslijedile su intervencije pojedinih država i njihovih središnjih banaka, učinak kojih je donekle ublažio težinu situacije, ali i dalje postoji ozbiljna ranjivost u nekim dijelovima financijskoga sustava. Pritom još uvijek nisu bile jasno definirane cjelovite mjere koje pojedine ekonomske grupacije, pa i vodeće ekonomije svijeta, misle poduzeti za izlazak iz krize. Iako najavljivan, izostao je brzi dogovor o minimumu zajedničkih mjera, o redefiniranju uloge međunarodnih financijskih institucija, i to posebno MMF. Zbog takvih su se događanja sve više osjećale mjere intervencije na nacionalnim razinama, a to je bilo povezano s ulaskom pojedinih zemalja u fazu recesije.

Pitanja koja se javljaju jesu ona koja se odnose na dubinu pada, na trajanje krize i na dužinu stvarnoga oporavka svjetske ekonomije. O tome kako duboko može dosegnuti pad ekonomskoga rasta zasad ni vodeće analitičke kuće u svijetu, ni analitičari nisu imali jedinstvene procjene. Po svemu sudeći, sredina godine 2009. označuje dno. Opadanje blagostanja iskazano padom burzovnih indeksa i zaoštrenim uvjetima kreditiranja sve se više odražava na razinu potrošnje uz ozbiljne posljedice za realni sektor, čime se krug negativnih kretanja pretvara u spiralu. Na razini pojedinih zemalja uočavaju se različiti pristupi uvođenju sustavnih ili palijativnih mjera, a isto se tako uočavaju i razlike u odnosu na mogućnosti zbog stanja u bankovnome sektoru, tj. u financijskoj industriji u cjelini, a to zbog snage pojedinih nacionalnih ekonomija, pripadnosti ekonomskim grupacijama, npr. EU, ili zbog razlika koje se uočavaju u skupini zemalja koje su izvan EU ili drugih ekonomskih asocijacija. Mogućnosti međunarodnih institucija postaju sve ograničenije i bez redefiniranja njihove pozicije, ali i načina odlučivanja teško da će biti moguće ostvariti manevarski prostor veći od postojećega.

Globalnu bi se ekonomiju moglo pokušati oživjeti jačanjem međunarodne razmjene. Ovdje se mora istaknuti da vodeći igrači, poput SAD i EU, ne mogu smanjenje potražnje na svojim tržištima kompenzirati povećanim izvozom, jer se kriza prelila i na nova tržišta. Na to upućuju bitni pokazatelji o međunarodnim tržišnim kretanjima i prognoze za iduću godinu 2010.

Iskustva prijašnjih kriza po pojedinim regijama (azijska, meksička, ruska i ostale) ukazuju na činjenicu da se jednom izgubljeno povjerenje potrošača vraća na svoju početnu razinu tek poslije više godina. To upućuje na zaključak da će potrošači i poslovni sektor ostati nepovjerljivi za svaki pozitivan pomak na tržištu i pritom će nastojati sagledati radi li se o kratkotrajnom, spekulativnom ili, pak, o dugoročnijem trendu. U tome se kontekstu postavlja pitanje o trajanju relativnoga sniženja cijena energenata i ključnih sirovina. Hoće li to potaknuti novu konjunkturu ili će djelovati dodatno na opasnosti od deflacijskih kretanja? Postavljaju se pitanja o načinu poticanja potražnje, tj. štednje, o očuvanju radnih mjesta i o razini intervencionizma. U sadašnjem trenutku različite situacije upućuju na različita rješenja. U tome se svjetlu čini da pojedinačni pristup nadjačava zajedničke napore.

Oživljavanje globalne ekonomije povezano je s kretanjem u vodećim gospodarstvima i dijelom sa kretanjima u okviru velikih novih ekonomija kao što su ona Kine, Indije i Brazila. Dok ove nove ekonomije daju određeni doprinos, ipak se ocjenjuje da je on nedovoljan za pokretanje globalnoga gospodarstva. Za vodeće ekonomije bitna je ocjena stanja potrošnje stanovništva, države i izvozne ekspanzije.

U slučaju osobne potrošnje već je od godine 2008. zabilježeno značajno usporavanje, tj. stagnacija u mnogim razvijenim zemljama (Prilog 1.).

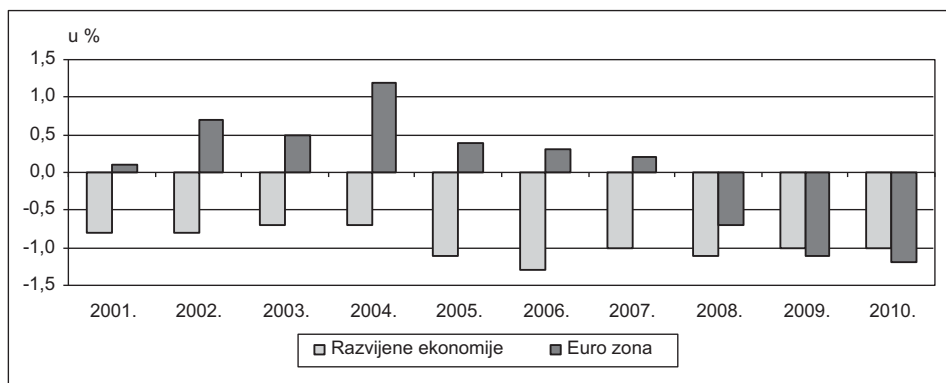
Procjene za godinu 2009. ukazuju na negativne stope rasta osobne potrošnje, a projekcije koje se daju s velikim oprezom za godinu 2010. označuju tek blagi oporavak uz brojna ograničenja. Državna potrošnja u istim razdobljima zadržava sličnu dinamiku kretanja kao i osobna potrošnja, uz veliku razliku u godini 2008. Zadržavanje takve razine državne potrošnje odraz je intervencionističkih mjera i očekivanoga državnoga intervencionizma u godini 2010.

Opći pad gospodarske aktivnosti uz sporiju prilagodbu ponude u realnome sektoru odrazio se na kretanje cijena. Početak deflacije u slučaju razvijenih ekonomija prelijeva se iz godine 2008. na procjenu za godinu 2009. (vidi Prilog 2.).

Međunarodna razmjena dramatično je pogoršana. To je osobito došlo do izražaja u Eurozoni s deficitom iskazanim u tekućoj bilanci plaćanja koji se javlja od godine 2008. (slika 1.).

Slika 1.

BILANCA TEKUĆEG RAČUNA (IZRAŽENA U % BDP)

Izvor: IMF - World Economic Outlook, 04/2009.

Iskazani oprez u projekciji gospodarskoga rasta i potrošnji proizlazi iz dramatično smanjenoga povjerenja poslovnog sektora i potrošača, koje je došlo do punoga izražaja u godini 2009. To je dodatno pogoršalo tekuća kretanja. Takav je rezultat oslabio početne mjere vlada i međunarodnih financijskih institucija. Rezultati početka godine 2009. i procjene za tu godinu ukazuju na svu dubinu krize, pa zato ne iznenađuje da projekcije za godinu 2010. i dijelom za srednjoročno razdoblje upućuju na spor i još uvijek neizvjestan oporavak, kao što je to već prije istaknuto.

Zemlje središnje i istočne Europe bilježe usporavanje gospodarskoga rasta u godini 2008., a procjene za godinu 2009. ukazuju na ozbiljan pad. Tek blage naz-

nake oporavka procjenjuju se za godinu 2010. Kao što se može vidjeti iz Priloga 3. sličnu sudbinu dijele zemlje jugoistočne Europe uz nešto usporeniji oporavak u godini 2010.

Visoka razina gospodarske povezanosti sa svijetom, osobito s EU, nije mogla ostaviti navedene zemlje izvan utjecaja negativnih kretanja. Povezanost financijskih institucija Europe sa zemljama toga područja koje su svoj razvitak zasnivale na velikoj ovisnosti o svim vrstama priljeva kapitala, a prije svega na održavanju vlastitoga kreditnoga buma, ubrzala je prelijevanje financijske krize u te zemlje. Zamrzavanje financijskog tržišta uz smanjenje razine međunarodne razmjene proširilo je krizu i na realni sektor. Takva su se kretanja odrazila na bilancu tekućeg računa (Prilog 4).

Bilanca tekućeg računa pogoršava se od godine 2008., a prognoze za godine koje slijede nisu ohrabrujuće. To se osobito odnosi na zemlje jugoistočne Europe s niskom razinom konkurentnosti.

Europa je prilično brzo reagirala antirecesijskim financijskim politikama, ali koje nisu bile dovoljno obuhvatne i koordinirane, potkopavajući time međudržavnu razinu učinkovitosti tih mjera.

Kontrakcija na financijskome tržištu i smanjenje aktivnosti realnoga sektora koje je uslijedilo dovelo je do zastoja i pada tržišta nekretnina, smanjenja cijena dionica i do izostanka ulaganja u poslovni sektor. Unatoč značajnome smanjenju cijene nafte, potrošnja je ipak smanjena, a to je potpomognuto rastućom nezaposlenošću.

Iako postoje određene razlike u makroekonomskim kretanjima, i u ocjeni dubine krize po pojedinim zemljama jugoistočne Europe, postoji i određeni broj bitnih zajedničkih odrednica (Gligorov, Holzner, Landesmann, 2003.). One su endogenog i egzogenog karaktera. Za većinu tih zemalja to znači završetak strukturnih prilagodbi, a iz toga proizlazi povećanje konkurentnosti i prilagodbe ekonomske politike u smjeru naglašenijega razvitka realnoga sektora. Vanjske odrednice koje je otkrila kriza proizlaze iz boljega funkcioniranja i jačanja institucionalnih mehanizama za koordinaciju ekonomskih politika i iz integracijskih procesa u Europi.

U skupini zemalja koje su analizirane Hrvatska ima neke specifičnosti koje proizlaze iz strukture potražnje, strukture investicija, načina uklapanja u međunarodnu razmjenu, tj. iz dosad primijenjenoga razvojnoga modela. O njima je riječ u nastavku ovoga rada.

Za oživljavanje globalnoga gospodarstva potrebno je pronaći institucionalna rješenja koja bi morala biti prilagođena globalnome stanju, i to tako da se smanje rizici od spekulativnih udara i da se s time u vezi dopune instrumenti u području međunarodnih, transnacionalnih odnosa. Primarni cilj koji se nastoji postići jest brzo prepoznati krizna stanja, a u slučaju njihove pojave brzo reagirati da se iz

njih izađe. Konkretna su rješenja naznačena, ali će po svemu sudeći potrajati do njihove realizacije.

Kao neposredna posljedica financijske krize uočava se sve veći manjak likvidnih sredstava na tržištima. Novac od robe koja je u načelu dostupna, sve više postaje najtraženijom robom. Banke koje nisu u većoj mjeri zahvaćene financijskim dubiozama, a posebno one koje su ušle u probleme, čuvaju raspoloživa likvidna sredstva unatoč činjenici da države transferiraju, a neke i dalje najavljuju ozbiljne transfere u njih. Naprosto, još se nije sve smirilo i prati se opasnost od drugoga vala tsunamija, koji iako plići, ima veći opseg širenja od prvoga udarnoga vala. U lančanoj reakciji u zonu rizika mogu ući još mnoge financijske institucije, a prelijevanje prema realnome sektoru može dovesti do izvedenih gubitaka s odjekom u financijskome sektoru. I dok kamatne stope središnjih banaka imaju tendenciju sniženja, dotle cijena likvidnih sredstava u financijskome sektoru ima tendenciju povećanja. Uvjeti bankovnih kredita postaju sve teži, plasmana je sve manje, a troškovi kreditiranja povećavaju se potrošačima i korporacijama. U tome svjetlu jača trend prema smanjenju raspoložive dobiti za dioničare da bi se povećala likvidnost korporacija. Istovremeno raspoloživa likvidna sredstva traže plasmane u manje rizične oblike ulaganja. Rezultati istraživanja nekih investicijskih bankara upućuju na zaključak da je od početka krize povrat na sredstva tvrtki s povećanom likvidnošću gotovo za 7% nadmašio povrat tvrtkama sa skućenom likvidnošću (The Economist, 2008.). Apsurd je to što su prije krize poduzeća s velikom likvidnošću imala povrate na sredstva manja od prosječnih.

Ponašanje poslovnoga sektora u realnoj sferi ocjenjuje se presudnim. U tome bi sektoru glavna poslovna mjera u području korporacijskih financija sada morala maksimizirati likvidna sredstva, kao sredstvo kojim bi se odgovorilo na prijeteći smanjeni obujam poslovanja, na otežane naplate, na bijeg vjerovnika i na stečaj kupaca. U uvjetima otežanoga vanjskoga financiranja, a polazeći od svojih specifičnosti, snažna bi poduzeća mogla pokušati s dokapitalizacijom po razumnijim cijenama, iako je to tržište još uvijek prilično krhko. Cijena otvaranja za mnoge korporacije mogla bi biti previsoka. Neke bi korporacije mogle početi smanjivati ili čak otkazivati aranžmane o revolving kreditiranju i na taj način ojačati buduću poziciju likvidnosti, a tome bi morala prethoditi promijenjena strategija financiranja. Posebno se može očekivati veća analitička pozornost u područjima korporacijskih financija, ljudskih resursa i tehnologija.

Neke korporacije ulaze u nove aranžmane o zajedničkim ulaganjima u obnovljive izvore energije, u ekološke projekte ili u sektore visokih tehnologija sa snažnim investicijskim fondovima iz novih ekonomija zemalja Bliskog i Dalekog Istoka. Neke će kompanije morati pristupiti programima restrukturiranja i prodaji aktivnosti izvan svoga glavnoga područja (core business *eng.*), a neke čak i prodaji kojom vraćaju aktivnosti korporacijama od kojih su ih prije kupile. Ocjenjuje se također i da postoji znatan prostor za ostvarivanje potpunijih pro-

grama outsourcinga, a u svakom slučaju veliki se naponi očekuju i u području veoma temeljite kontrole troškova, koji izravno utječu na razinu obrtnoga kapitala. Bezuvjetno će se morati preispitati prognoze prodaje i planiranje proizvodnje radi optimizacije razine zaliha.

2.2. Povratak političke ekonomije

Određeno vrijeme potisnuta, naizgled nestala, politička ekonomija vraća se u teorijskim raspravama, ali i u obliku nekih svakodnevnih mjera ekonomske politike. Već je i prije pojave krize bilo sve ozbiljnijih i sve kompetentnijih najava o potrebi preispitivanja ekonomskih sustava, njihove svrhe i s tim povezanih ekonomskih doktrina. Prvi ozbiljniji pokušaj analize uzroka financijske krize i preispitivanja tada prevladavajuće ekonomske doktrine dogodio se za vrijeme azijske krize i poslije nje. Sa stajališta očuvanja blagostanja, ili ugroženosti postignute razine blagostanja, razvila su se, u najmanju ruku, tri tumačenja (McLeod, Garnaut, 1998.; Weiss, 1999.; Walton, 2002.). Ona su bila: nepotistički oblik kapital-odnosa (*crony capitalism eng.*) s manjkom transparentnosti, brza liberalizacija uz smanjenu sposobnost države za uspostavljanje potrebnih regulacijskih instrumenata te grabežni kapitalizam u kojem prevladava snaga financijskih interesa.

Tumačenja tada i tumačenja koja su uslijedila pokazuju da se isti događaj može tumačiti na više načina. Poopćeno se može reći da većina bitnih razvojnih fenomena ima svoja tumačenja u obliku konkurentskih objašnjenja. U tome je čar ekonomske analize, ali i njezino prokletstvo. Kao društvena disciplina, ekonomska teorija i njezina aplikativna izvedenica nisu imune od filozofskih, ideoloških, socioloških i ostalih fenomena, a to otvara prostor raznovrsnim tumačenjima.

Pojavom ove posljednje krize i njezinom globalnom raširenošću otvara se još više problematika ekonomske doktrine i odnosa u društvu. Je li to svijet u kojem bogati postaju još bogatijima, a siromašni još siromašnijima ili globalna kretanja ukazuju na suprotno? Iskustva prijašnjih kriza ukazuju na činjenicu da su najveći račun platili upravo siromašni dio stanovništva i srednji sloj. Postavlja se pitanje: što će donijeti ova kriza i kako je moguće spriječiti barem dio nepoželjnih posljedica?

Ne osporavajući tržišni pristup, ipak se postavljaju pitanja: koliko liberalni koncept ostaje liberalnim ili je na pomolu sustavna alternativa? Sagledava li se bit (*pitanje strategije*) ili prevladava *pragmatizam* (*pitanje taktike*) s nastojanjem da se što brže saniraju posljedice, ali ne i osnovni uzroci? Očito je da postoji potreba za sustavnijom teorijskom valorizacijom globalnoga funkcioniranja ekonomije u kojem je globalni koncept definiran kao homogena cjelina, a primjenjuje se u ne-

homogenom okruženju. Ova kriza u biti označuje poticaj za brojna teorijska preispitivanja. Ona označuje pritisak da se preispituju *ekonomske paradigme* prisutne u posljednja dva desetljeća i da *međunarodna politička ekonomija* ponovno dobiva na značaju. Njezinim glavnim zadatkom postaje temeljito preispitivanje dosad identificiranih opcija: nacionalnoga koncepta i liberalnoga i intervencionističkoga koncepta u tržišnome okruženju. Središnji je dijalektički problem odnos *liberalizma* prema *intervencionizmu*, tj. kako ocijeniti moguće posljedice za globalne odnose u cjelini, a da se više ili manje djelomično povlači nevidljiva ruka Smitha i da se otvori prostor vidljivoj ruci Keynesa. O potrebi za intervencijom države sve do određivanja granice do koje bi državni intervencionizam mogao ići, a da se pri tom ne ugroze osnovni principi tržišne ekonomije, vode se brojne rasprave. Uskoro će se vidjeti je li svijet ujedinjen u nevoljama, sposoban iznjedruti rješenja: o sustavu, o institucijama, o instrumentima, o solidarnosti i o načinu provedbe. Zasad jest jasno da razlike o poduzimanju potrebnih mjera još uvijek postoje. Za globalne se probleme traže globalna rješenja koja idu u smjeru poboljšanja postojeće financijske strukture, ali i prema ingerenciji države u sistemskim mjerama i mjerama ekonomske politike.

3. Hrvatsko gospodarstvo u uvjetima gospodarske krize

Posljedice su se globalne gospodarske krize u značajnoj mjeri odrazile i na kretanja hrvatskoga gospodarstva. Prvi su znaci bili uočljivi oko sredine godine 2008., kada dolazi do smanjenja potražnje na inozemnim tržištima, i do smanjenja izvoza i kumuliranja zaliha gotovih proizvoda. Pogoršavanje makroekonomskih pokazatelja prema preliminarnim procjenama uslijedit će u još većoj mjeri u godini 2009. Tako se prema procjenama Ekonomskoga instituta Zagreb u godini 2009. očekuje smanjenje realnoga BDP od 5,0% na međugodišnjoj razini, a razina BDP u godini 2010. bila bi na približno istoj razini kao u godini 2009. Osnovne poluge za povećanje jesu osobna potrošnja, državna potrošnja, investicije i izvoz. U godini 2009. smanjena je ukupna potražnja, pri čemu će najveći doprinos nastavku recesije dati kretanja osobne potrošnje, investicija i izvoza. Tako se procjenjuje da će smanjenje osobne potrošnje iznositi 8,8%, smanjenje investicija 13,8% i smanjenje izvoza 14,3%. Iznimka je državna potrošnja kod koje se ne očekuje značajnije smanjenje na međugodišnjoj razini. To se može pripisati značajnom ograničenju promjena državnoga proračuna na potrošnoj strani, a to je značajnim dijelom uvjetovano prije preuzetim obvezama prema korisnicima državnog proračuna i izvršenjem obveza preuzetih za financiranje proračunskoga deficita.

Restriktivna su kretanja financiranja iz vanjskih izvora utjecala na smanjenje plasmana u godini 2009. i na povećanje kamatnih stopa. Procjene najavljuju na-

stavak takvih trendova pri čemu je godina 2009. obilježena smanjenjem novčane mase u užem smislu i kao posljedica toga povećanjem kamatnih stopa.

Posljedice recesije značajno su se odrazile na nepovoljna kretanja u trgovini na malo, što je značajnim dijelom uvjetovano smanjenjem zaposlenosti, kreditnom restrikcijom i smanjenjem kupovne moći stanovništva. Negativna kretanja zabilježena su i u industriji. Ona su posljedica smanjene potražnje za sektorima prerađivačke industrije koja je najznačajnija sastavnica ukupne industrijske proizvodnje u RH.

U provedbi monetarne politike u budućem razdoblju znatna se očekivanja odnose na nastavak održavanja stabilnosti cijena. U tome je osobito važno zaustaviti povećanje inozemnoga zaduživanja koje može imati negativne posljedice na veće fluktuacije deviznoga tečaja i izazvati poremećaje u cijenama. Usklađenost je monetarne i fiskalne politike osobito važna za stvaranje pretpostavki i okolnosti potrebnih za izlazak iz gospodarske recesije.

U ublaživanju recesije u Hrvatskoj značajnu je ulogu imala Hrvatska narodna banka. To je osobito došlo do izražaja u smanjivanju stope obavezne rezerve banaka i oslobađanju dijela deviznih rezervi središnje banke. Bile su to korisne prenosnice za ublaživanje krize. No, da bi se riješila značajna neravnoteža u hrvatskome gospodarstvu potrebno je stvoriti novi model gospodarskoga razvitka.

3.1. Struktura potražnje u RH

Hrvatsko gospodarstvo za vrijeme tranzicije obilježava makroekonomska neravnoteža. Ona se ogleda u većoj domaćoj potražnji od ostvarene vrijednosti proizvodnje (BDP). Posljedica je toga veća vrijednost uvoza od izvoza i negativna vanjsko-trgovinska bilanca (Slika 2.).

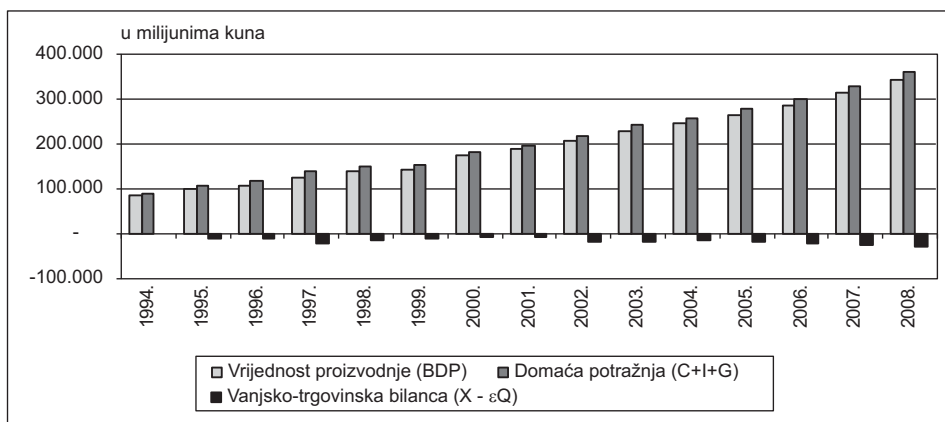
Promatrajući kretanje domaće potražnje u razdoblju od godine 1994. do godine 2008. može se ustvrditi da se ona značajno povećavala.¹ Valja naznačiti da je stopa rasta domaće potražnje bila nešto veća od stope rasta vrijednosti proizvodnje.

Uvid u strukturu potražnje pokazuje da se gospodarski rast u Hrvatskoj u vrijeme tranzicije najvećim dijelom zasnivao na povećanju osobne potrošnje koja je najveća sastavnica ukupne potražnje (tablica 4.). To je osobito bilo izraženo u početnim poslijeratnim godinama, kada je povećanje osobne potrošnje najvećim dijelom nastajalo kao posljedica optimističkih očekivanja sektora stanovništva o kretanju raspoloživoga dohotka u budućem razdoblju (Babić, 2006.).

¹ Prosječna je godišnja stopa povećanja domaće potražnje od godine 1994. do godine 2008. iznosila 9,9 % (Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.).

Slika 2.

DOMAĆA POTRAŽNJA, VRIJEDNOST PROIZVODNJE I
 VANJSKOTRGOVINSKA BILANCA

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračuni autora.

Tablica 4.

STRUKTURA UKUPNE POTRAŽNJE U REPUBLICI HRVATSKOJ OD
 GODINE 2000. DO GODINE 2008.

	Konačna potrošnja		Bruto investicije u fiksni kapital	Izvoz roba i usluga	Uvoz roba i usluga
	kućanstva	država			
2000.	61,7	22,9	18,8	42,0	45,3
2001.	62,6	20,2	19,4	43,8	47,6
2002.	63,5	19,6	21,2	41,0	49,4
2003.	62,3	19,2	25,0	42,9	50,8
2004.	61,2	19,2	24,6	43,3	49,6
2005.	61,3	18,8	24,6	42,6	49,1
2006.	60,3	18,5	26,1	43,4	50,4
2007.	60,1	18,5	26,2	42,8	50,4
2008.	59,1	18,6	27,6	41,9	50,3

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračuni autora.

Investicije su nakon osobne potrošnje bile drugi najznačajniji izvor gospodarskog rasta. Promatrajući njihovo kretanje vidi se da one u strukturi BDP praktički

stagniraju sve do godine 2000. poslije koje dolazi do oživljavanja investicijske aktivnosti u Hrvatskoj. Posljedica je toga činjenica da se osjetno povećavaju investicije u ukupnoj strukturi gospodarstva. Tako je udio investicija u BDP godine 2000. iznosio 18,8%, a godine 2008. - 27,6%.²

Državna se potrošnja u strukturi BDP započela postepeno smanjivati do godine 2003., a poslije toga je, sve do godine 2008., uslijedilo razdoblje stagnacije.

Promatrajući kretanje udjela izvoza i uvoza roba i usluga u BDP može se ustvrditi da se udio izvoza smanjio, a udio uvoza povećao. Tako se udio izvoza roba i usluga u BDP u razdoblju od godine 2000. do godine 2008. smanjio, a udio uvoza roba i usluga u BDP u istome se razdoblju povećao. Takva su kretanja izvoza i uvoza rezultirala pogoršanjem vanjskotrgovinske bilance.

Povećanje vrijednosti proizvodnje i izlazak iz gospodarske recesije moguće je ostvariti jedino povećanjem potražnje. U uvjetima smanjenja osobne potrošnje i potrebe zaustavljanja povećanja državne potrošnje, pokretači se gospodarskoga rasta prepoznaju u povećanju investicija i izvoza. Koliko je to realno u kratkome roku pokazat će analiza investicija i izvoza u nastavku.

3.2. Analiza strukture investicija

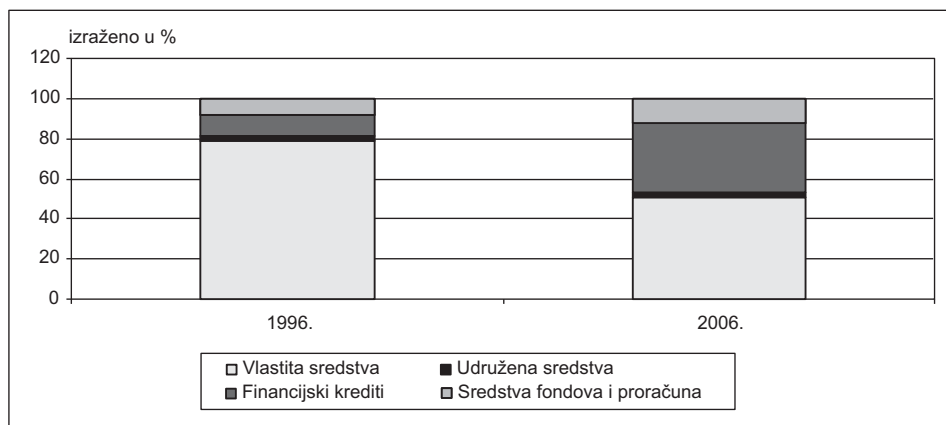
Oživljavanje se investicijske aktivnosti u okolnostima gospodarske recesije nameće kao prijeka potreba za oporavak i izlazak iz krize. Prema dosadašnjim podacima Državnoga zavoda za statistiku može se zapaziti da je do povećanja investicijske aktivnosti u Hrvatskoj došlo tek nakon godine 2000. Povećanje investicija značajno je usporeno u drugoj polovini godine 2008., a u prvome je tromjesečju godine 2009. zabilježeno smanjenje na međugodišnjoj razini. Usprkos tome, usporedba s ostalim sastavnicama ukupne potražnje pokazuje da su investicije u posljednjih desetak godina najbrže rastuća komponenta BDP.³

² Uzroci se ovoga povećanja investicija u strukturi BDP analiziraju u narednome poglavlju.

³ Prosječna godišnja stopa rasta investicija u Hrvatskoj u razdoblju od godine 2000. do godine 2008. iznosila je 12,3%, osobne potrošnje -7,1%, državne potrošnje - 5,1%, izvoza - 7,6% i uvoza - 8,9% (Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.).

Slika 3.

STRUKTURA IZVORA FINANCIRANJA INVESTICIJA

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.

Promatrajući strukturu izvora financiranja investicija može se ustvrditi da je ona u razdoblju od godine 1996. do godine 2006. značajno izmijenjena (slika 3.). U strukturi izvora financiranja investicija smanjen je udio vlastitih sredstava, a povećan je udio financijskih kredita. Također je povećano financiranje investicija iz fondova i proračuna.

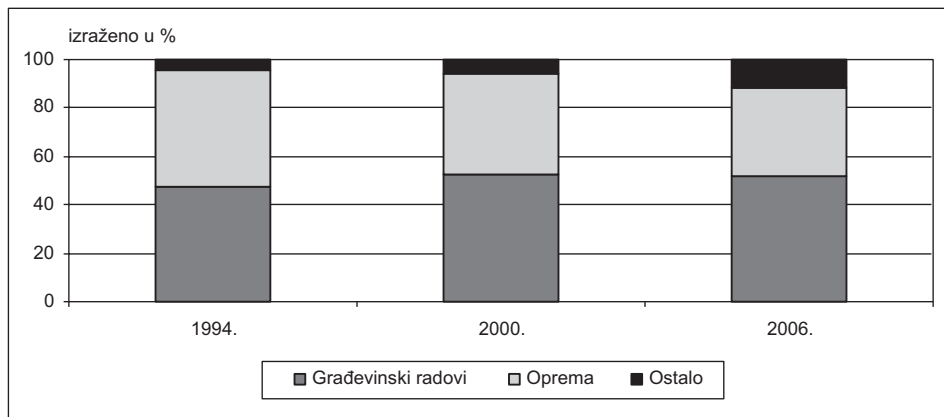
Analiza ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu prema tehničkoj strukturi naznačena na slici 4. pokazuje da je u razdoblju od godine 1994. do godine 2006. smanjen udio investicija u opremu (za 11,9%), a povećan je udio investicija u građevinske radove (za 4,7%).

Struktura investicija u godini 2006. po NKD djelatnostima prikazana u Prilogu 5. pokazuje da najveći udio u ukupno ostvarenim investicijama ima sektor građevinarstva (15,6%). Građevinarstvo doživljava svoj uzlet poslije godine 2000.⁴ Značajan doprinos tome dali su veliki državni infrastrukturni projekti osobito oni u području cestogradnje. Nakon građevinarstva, slijede djelatnosti udio kojih je u ukupnim investicijama na razini od oko 11,0%, a to su: prerađivačka industrija, trgovina na veliko i malo i prijevoz skladištenje i veze. Uz građevinarstvo, nadprosječne godišnje stope rasta investicija u razdoblju od godine 1996. do godine 2006. ostvarene su u uslužnim djelatnostima, pri čemu

⁴ Rast investicijske aktivnosti u građevinarstvu rezultirao je povećanjem udjela te djelatnosti u proizvodnoj strukturi BDP. U razdoblju od godine 1995. do godine 2008. udio je povećan sa 5,9% na 7,2% (Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.).

Slika 4.

OSTVARENE INVESTICIJE U DUGOTRAJNU IMOVINU PREMA TEHNIČKOJ STRUKTURI

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.

je financijsko posredovanje zabilježilo najveću stopu rasta (33,1%). Isto su tako, visoke stope rasta zabilježene kod trgovine na veliko i na malo, kod obrazovanja i kod hotela i restorana. Nasuprot ovim kretanjima, stope rasta investicija manje od prosječnih ostvarene su u prerađivačkoj industriji i u poljoprivredi. Najveća sastavnica prerađivačke industrije, proizvodnja hrane i pića bilježi prosječnu godišnju stopu rasta od tek 1,5%. Takva su kretanja investicija značajnim dijelom pridonijela smanjenju industrije i poljoprivrede u proizvodnoj strukturi BDP i promjeni ukupne strukture gospodarstva u korist uslužnoga sektora.⁵

3. 3. Analiza strukture izvoza i komparativnih prednosti u međunarodnoj razmjeni

Povećanje je izvozne konkurentnosti domaćega gospodarstva preduvjet njezova razvitka. Promjene na strani potražnje i izražena konkurencija dodatno ističu

⁵ Udio industrije u BDP u razdoblju od godine 1995. do godine 2008. smanjen je sa 28,4% na 17,5%, a poljoprivrede sa 10,7% na 5,5% (Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.). Istovremeno je povećan udio financijskoga posredovanja sa 14,9% na 19,8% i hotela i restorana sa 2,6 na 3,7% (Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.).

složenost problema. U tom je kontekstu sposobnost prilagodbi novim tržišnim prilikama osobito važna za ostvarivanje neprekidnoga gospodarskoga rasta i izvoza. Dosadašnje teorijske spoznaje i empirijske potvrde idu u smjeru podrške otvorenim politikama međunarodne razmjene. Liberalizacija i otvorenost tržišta, a u najnovije vrijeme i globalno smanjenje potražnje, nameću nove zahtjeve i izazove jačanju izvozne konkurentnosti.

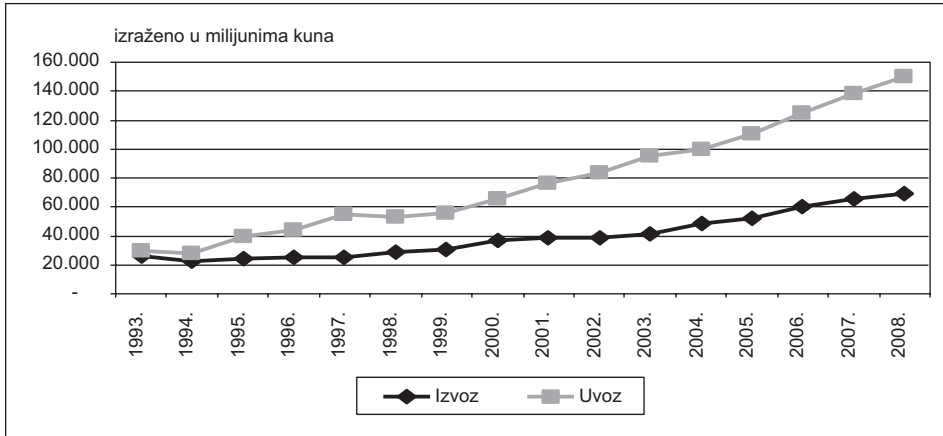
3.3.1. Analiza kretanja izvoza i uvoza

Analizirajući kretanja robnoga izvoza i uvoza u razdoblju od godine 1993. do godine 2008. može se ustvrditi da su povećanje otvorenosti i liberalizacija domaćega tržišta značajnim dijelom pogodovali snažnome povećanju uvoza (slika 5.). Istodobno je povećavan i izvoz, ali znatno sporije u usporedbi s uvozom. Tako je prosječna godišnja stopa rasta izvoza u razdoblju od godine 1993. do godine 2008. iznosila 6,3%, a uvoza - 10,8%. Takva su kretanja rezultirala povećanjem deficita u međunarodnoj razmjeni. Na to upućuju i rezultati prikazani na slici 5. gdje se uočava povećavanje razmaka između krivulje izvoza i krivulje uvoza, što označuje povećanje područja deficita.⁶

Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku robni je izvoz u prvih sedam mjeseci godine 2009. bio manji za 20,7% u odnosu na isto razdoblje godine 2008. Istovremeno je smanjenje uvoza bilo 26,8%. Veće smanjenje uvoza od izvoza rezultiralo je poboljšanjem vanjskotrgovinske bilance. Negativna izvozna kretanja započeta su oko sredine godine 2008. Prvi su se znaci smanjene potražnje na međunarodnim tržištima osjetili u drvenoj industriji i u proizvodnji namještaja. No, poslije su zahvaćene i druge izvozne djelatnosti. Gotovo sve djelatnosti u prvih sedam mjeseci bilježe smanjenje izvoza na međugodišnjoj razini. Iznimka je farmaceutska industrija koja je u prvih sedam mjeseci ostvarila povećanje od 13,5% na međugodišnjoj razini. Razina izvoza prehrambene industrije isto tako stagnira, što je i očekivano zato što je ona po karakteru proizvodnje upućenija na domaće tržište.

⁶ Utjecaj toga deficita u svim promatranim godinama bio je odlučujući za kreiranje ukupnih platno-bilančnih odnosa RH. U početnim godinama tranzicije negativni je saldo na robnom računu bilance plaćanja kompenziran suficitima razmjene usluga i transfera. No, od godine 1995. spomenuti suficit više nije bio dovoljan za pokrivanje robnoga deficita, pa je uravnoteženje obavljano učincima kapitalnih i financijskih transakcija (Izvor: HGK).

Slika 5.

KRETANJE ROBNOGA IZVOZA I UVOZA
OD GODINE 1993. DO GODINE 2008.

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

3.3.2. Kvantitativna analiza komparativnih prednosti i izvozne konkurentnosti

Rezultati analize primjenom odabranih pokazatelja zasnivaju se na prije razrađenim metodološkim pristupima (Balassa, 1965.; Aquino, 1981.; Lafay, 1992.; Laursen, 1998.), a sukladni su sa prethodno provedenim analizama za zemlje u tranziciji (Djankov, Hoekmann, 1997.; Havlik, Landesmann, Stehrer, 2001.; Kaminski, Ng, 2001.; Yilmaz, 2003.). Dobiveni su rezultati pokazali da je proteklo razdoblje tranzicije bilo obilježeno povećanjem otvorenosti tržišta, a to je u konačnici rezultiralo značajnim povećanjem obujma međunarodne razmjene. U nastavku rada postavlja se pitanje: dolazi li zbog navedenih trendova i do pozitivne promjene strukture međunarodne razmjene? Pozitivna promjena strukture međunarodne razmjene podrazumijeva promjenu komparativnih prednosti prema sektorima i proizvodima veće dodane vrijednosti i veću razinu specijalizacije.

Također je važno pitanje: koliki je omjer jedinične cijene izvoza i jedinične cijene uvoza proizvoda u kojima gospodarstvo ima izražene komparativne prednosti? Cilj je istražiti imaju li proizvodi s izraženim komparativnim prednostima veći omjer jedinične cijene izvoza i jedinične cijene uvoza ili to nije tako? U tu je svrhu u tablici 5. prikazano prvih sedamnaest proizvoda na razini triju znamenki SMTK^{7,8} prema na veličini RCA pokazatelja i za svaki je proizvod naveden pripadajući omjer jedinične cijene izvoza i uvoza (RUV).

⁷ SMTK je kratica za Standardnu međunarodnu trgovinsku klasifikaciju proizvoda

⁸ U svrhu analize u razmatranje je uzeto ukupno 252 proizvoda na razini triju znamenki SMTK

Tablica 5.

POKAZATELJ KOMPARATIVNIH PREDNOSTI (RCA) I POKAZATELJ
OMJERA JEDINIČNE CIJENE IZVOZA I UVOZA (RUV)

SMTK	NAZIV PROIZVODA	RCA	% IZVOZA	RUV
282	Željezni otpad, željezni ignoti	1,279	1,06	1,007
612	Proizvodi od kože ili od umjetne kože; sedla	1,084	0,51	3,409
122	Duhan, prerađeni	0,767	0,86	2,371
891	Oružje i municija	0,742	0,33	1,659
771	Električni pogonski strojevi	0,719	2,40	1,656
711	Parni kotlovi, kotlovi za grijanje vode	0,707	0,46	0,388
572	Polimeri stirola, u primarnim oblicima	0,599	0,81	0,893
562	Gnojiva	0,594	1,84	1,009
248	Drvo, jednostavno obrađeno	0,481	2,37	1,070
023	Maslac i ostale mliječne masnoće i ulja	0,411	0,06	0,917
661	Vapno, cement	0,304	1,46	0,607
571	Polimeri etilena, u primarnim oblicima	0,277	1,35	0,888
793	Brodovi, čamci	0,275	11,33	0,892
665	Staklena roba	0,244	0,72	0,648
061	Šećeri, melase i med	0,238	1,65	1,806
725	Strojevi za mljevenje papira i pulpe	0,232	0,34	0,986
251	Celuloza i ostaci od papira	0,230	0,19	2,258

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; izračun autora.

Očito je da prvih sedamnaest proizvoda na razini triju znamenki SMTK prema vrijednosti RCA pokazatelja, nemaju značajnije veliki omjer jedinične cijene izvoza i uvoza. Osim toga, kod značajnoga se dijela proizvoda jediničnom cijenom izvoza ne pokriva jedinična cijena uvoza. Analizirajući vrijednosti Pearsonovog koeficijenta korelacije među pokazateljem komparativnih prednosti (RCA) i omjerom jedinične cijene izvoza i uvoza (RUV) za sve proizvode na razini triju znamenki SMTK, može se ustvrditi da ne postoji pozitivna veza među njima. To znači da proizvodi koji imaju veći pokazatelj komparativnih prednosti (RCA) ne moraju imati i veći omjer jedinične cijene izvoza i uvoza (RUV). Razlog je za to činjenica da značajan broj proizvoda kod kojih se ostvaruju komparativne prednosti ima mali omjer jedinične cijene izvoza i uvoza, na što dijelom ukazuju i rezultati prikazani u tablici 5.

Promatrajući odnos vrijednosti pokazatelja komparativnih prednosti pojedinih proizvoda i udjela istih proizvoda u ukupnome izvozu, može se zapaziti korelacija, ali veoma slaba (Pearsonov koeficijent korelacije=0,29). To upućuje na zaključak da proizvodi koji imaju veće vrijednosti pokazatelja komparativnih prednosti ne moraju imati i veću zastupljenost u ukupnoj izvoznoj strukturi.

Analiza komparativnih prednosti ne navodi na jednoznačan zaključak. S jedne strane proizvodi s izraženim komparativnim prednostima u međunarodnoj razmjeni (njih 47), a sa druge strane proizvodi koji nemaju izražene komparativne prednosti (njih 205). Takav naizgled nepovoljan omjer u korist proizvoda koji nemaju komparativne prednosti ne mora bezuvjetno navoditi na zaključak o nepovoljnoj strukturi međunarodne razmjene. Razlog je obilježje malih zemalja, poput Hrvatske, u kojima se očekuju izražene komparativne prednosti i specijalizacija u manjem broju proizvoda.

Ipak, rezultati analize korelacije pokazatelja komparativnih prednosti, udjela u izvoznoj strukturi i omjera jediničnih cijena izvoza i uvoza, upućuju na nepovoljnu strukturu međunarodne razmjene. Tako proizvodi s izraženim komparativnim prednostima nemaju istovremeno i najveće udjele u izvoznoj strukturi (uz iznimku brodova) i nemaju i najveće omjere jedinične cijene izvoza i uvoza. Pored toga, valja istaknuti da je obilježje značajnoga dijela proizvoda gubitak komparativnih prednosti u proteklome razdoblju tranzicije. Izgubljene komparativne prednosti vezane su uz spore strukturne prilagodbe. Značajnije povećanje izvoza zabilježeno je u brodogradnji, što je i rezultiralo najvećim udjelom u izvoznoj strukturi i izraženim komparativnim prednostima. Prestanak rata u Hrvatskoj i u široj regiji, pa poslije toga zaključivanje ugovora o slobodnoj trgovini s bivšim jugoslavenskim republikama, otvorili su mogućnosti značajnijega izvoza na ta tržišta (Teodorović, Buturac, 2006.). Tu je još uvijek lakši plasman proizvoda zbog nešto veće zatvorenosti i prema tome slabije izražene konkurencije.

No, valja uzeti u obzir činjenicu da su i tržišta bivših jugoslavenskih republika zahvatili procesi globalizacije, integracije i liberalizacije tržišta, pri čemu dolazi do sve snažnije konkurencije i borbe za opstanak na tržištu. Nasuprot tome, otvaranjem tržišta EU tranzicijske zemlje srednje i istočne Europe postaju izravni konkurenti hrvatskim proizvodima. Pri tom je na tržištu EU u proteklome razdoblju tranzicije došlo do istiskivanja i smanjenja izvoza određenih proizvoda domaće industrije, npr. tekstilne industrije, industrije kože i obuće, industrije namještaja i dr. (Anić et al., 2008.a; Anić et al., 2008.b; Anić, Rajh, Teodorović, 2008.a). Može se ustvrditi da Hrvatska nije iskoristila otvaranje tržišta EU za povećanje izvoza, a istovremeno pojačani izvoz na tržište bivših jugoslavenskih republika nije bio dostatan da bi se nadoknadile izgubljene komparativne prednosti značajnoga dijela proizvodnih sektora.

Tržišna je orijentiranost hrvatskoga izvoza najvećim dijelom uvjetovana bližinom snažne gospodarske strukture Europske Unije (Buturac, Gržinić, 2009.).⁹ Zbog toga je u nastavku važnost dana analizi konkurentne pozicije domaćih sektora na tržištu EU 27. Kao pokazatelj konkurentnosti koristio se omjer udjela izvoza proizvoda pojedinoga gospodarskoga sektora *i* na promatrano tržište i ukupnoga uvoza toga gospodarskoga sektora od strane promatranoga tržišta.

Tablica 6.

POKAZATELJ KONKURENTNOSTI PO GOSPODARSKIM SEKTORIMA
 RH NA TRŽIŠTU EU 27 U RAZDOBLJU OD GODINE 2002.
 DO GODINE 2007.

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
I.PRIMARNA PROIZVODNJA	0,27	0,29	0,26	0,26	0,24	0,24
Poljoprivreda	0,53	0,62	0,50	0,66	0,76	0,65
Proizvodnja energije	0,09	0,08	0,09	0,08	0,05	0,07
II. PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	0,35	0,39	0,45	0,38	0,39	0,45
Proizvodnja strojeva i uređaja	0,20	0,24	0,29	0,26	0,29	0,47
Proizvodnja transportnih sredstava	0,12	0,23	0,50	0,26	0,28	0,28
Kemijska industrija	0,37	0,37	0,42	0,37	0,36	0,38
Tekstilna i obućarska industrija	0,86	0,87	0,77	0,68	0,56	0,52
III. UKUPNO	0,33	0,36	0,38	0,35	0,35	0,35

Izvor: COMEXT, izračun autora.

Rezultati pokazuju da Hrvatska u razdoblju 2002.-2007. nije značajnije poboljšala razinu izvozne konkurentnosti na tržištu EU 27 (tablica 6.). Istovremeno bi blago povećanje udjela prerađivačke industrije u ukupnome uvozu prerađivačkoga sektora EU 27 moglo navesti na zaključak da je poboljšana konkurentna pozicija. Ipak, teško je donijeti jednoznačan zaključak za čitavu prerađivačku industriju. S jedne su strane djelatnosti koje su nedvojbeno poboljšale razinu konkurentnosti, kao što su proizvodnja strojeva i uređaja i proizvodnja transportnih sredstava. Sa druge je, pak, strane tekstilna i obućarska industrija koje su u promatranome razdoblju nastavile s trendom slabljenja konkurentne pozicije

⁹ Europska Unija (EU 27) najvažnija je izvozna destinacija za hrvatske proizvode. Udio je izvoza u zemlje EU 27 u ukupnome izvozu RH u godini 2008. iznosio 61,0% (Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračun autora.).

koji postoji još od početka tranzicijskoga procesa. Istovremeno se udio kemijske industrije u ukupnome uvozu EU 27 nije značajnije promijenio (Buturac, 2008.).

U analizi izvozne konkurentnosti važno je imati na umu njezinu povezanost s pojmom nacionalne i sektorske konkurentnosti (Anić, Rajh, Teodorović, 2008.b). Nacionalna je konkurentnost, prema službenoj definiciji OECD (Garelli, 2002.), mjera sposobnosti zemlje da u slobodnim i ravnopravnim tržišnim uvjetima proizvede robe i usluge koje prolaze test međunarodnoga tržišta, uz istovremeno zadržavanje i dugoročno povećanje realnoga dohotka stanovništva. U literaturi postoje brojni modeli nacionalne konkurentnosti, no ovdje su predloženi različiti čimbenici konkurentnosti i načini mjerenja. Prema tim teorijama nacionalno blagostanje nije naslijeđeno, već je stvoreno strateškim izborima. Sastavnice su Porterovog modela nacionalne konkurentnosti (Porter, 1998.) ove: faktorski uvjeti, uvjeti potražnje, strategija poduzeća, vezane i prateće industrije. Cilj politike nacionalne konkurentnosti jest ostvariti prilike za povećanje BDP, proizvodnosti, za poboljšanje životnog standarda i kvalitete života.

U definiranju konkurentnosti sektora razlikuju se dva glavna skupa čimbenika: prvi je struktura okruženja koja obuhvaća regionalnu dimenziju (regionalno ekonomsko okruženje, regionalna politika, sociokulturni faktori), makrodimenziju (nacionalni ekonomski okvir, gospodarske politike, tehnologija, infrastruktura) i mezodimenziju (struktura industrije, sektorske politike, prateće industrije, uvjeti potražnje); druga se skupina čimbenika odnosi na strateško ponašanje sektora i uključuje dimenziju specijalizacije, investicije i internacionalizaciju. Pokazatelji konkurentnosti sektora mjere uspješnost sektora i mogu uključivati profitabilnost, proizvodnost i povećanje (Fischer i Schornberg, 2007.). Jačanje nacionalne i sektorske konkurentnosti bitan je preduvjet jačanja izvozne konkurentnosti. U tom je smislu osobito važna konkurentnost prerađivačke industrije kao ključnoga izvoznog sektora, pa se osobita pažnja mora posvetiti analizi i jačanju konkurentnosti prerađivačke industrije (Anić, Rajh, 2009.).

Iz rezultata prethodnih analitičkih postupaka može se zaključiti da će oporavak hrvatskoga gospodarstva zasnovan na restrukturiranju i na izvoznoj orijentaciji potrajati nešto duže.

4. Zajednička obilježja globalne gospodarske krize

Pojava globalne gospodarske krize dovodi do strukturnih promjena svjetskoga gospodarstva i repozicioniranja na međunarodnim segmentiranim tržištima, pri čemu se pospješuje proces stvaranja novoga globalnoga poretka (Stubbs, Underhill, 2006.). Posljedice su krize različite, promatrajući razvijene ekono-

mije i nove ekonomije u razvoju. Globalna je kriza u razvijenim ekonomijama prepoznata u smanjenju realnoga BDP od godine 2008. Prema procjenama Međunarodnoga monetarnoga fonda oporavak se očekuje poslije godine 2010. (prilog 6.). Razvijene su ekonomije u biti bile veoma izložene slomu kreditnoga tržišta zbog nagomilanih loših kredita uzetih od vodećih banaka. U dijelu zemalja to je bilo osobito izraženo na tržištu nekretnina. Takva se situacija ubrzo odrazila na financijsko tržište, a u konačnici i na kretanja u realnome sektoru. Dodatni je problem bio za izvozno dominantne zemlje, jer se one nisu mogle u kratkome roku prilagoditi izraženom smanjenju potražnje na međunarodnim tržištima. Smanjeno povjerenje poslovnoga sektora i stanovništva dodatno je utjecalo na loša makroekonomska kretanja. U pomaku od djelovanja nevidljive ruke A. Smitha prema neoliberalnoj doktrini došlo je do sve učestalijega državnoga intervencionizma keynezijanskog tipa. Reakcija ekonomskih politika pojedinih zemalja bila je uglavnom parcijalnoga karaktera, usredotočena na ključna izvorišta problema, ali ne i dovoljno zajednička. Iz predviđanja o kretanju: međunarodne razmjene, cijena, kamatnih stopa i bilanci tekućih računa, može se zaključiti da će se oporavak odvijati na srednji rok uz istovremeno prilagođivanje instrumenata, mjera, ali i uređenja ključnih međunarodnih institucija.

Nove su ekonomije u razvoju bilježile prosječno veće godišnje stope rasta realnoga BDP, pa se u tim zemljama prema procjenama Međunarodnoga monetarnoga fonda očekuje brži oporavak (prilog 6.). U slučaju novih ekonomija u razvoju, utjecaj globalne krize ima pomak od godinu dana. U prosjeku, za te ekonomije vrijede značajke visoke razine štednje i deviznih rezervi koje su omogućile određene pomake u ekonomskim politikama tih zemalja, i to u smjeru povećane državne potrošnje i potrošnje sektora stanovništva. Iako su navedene zemlje bile pogođene dramatičnim promjenama u međunarodnoj razmjeni, stope promjena izvozne i uvozne aktivnosti manje su od razina koje su uočene u skupini razvijenih ekonomija. U skupini zemalja novih ekonomija u razvoju veću podložnost utjecaju globalne krize iskazale su zemlje izvoznice nafte i primarnih proizvoda, oporavak kojih će biti koreliran s oporavkom globalne ekonomije. Pouke prijašnjih financijskih kriza pojedinih zemalja i regija iz skupine novih ekonomija u razvoju bile su takve da su se bankarski i financijski sektori pokazali, uz neke iznimke, relativno otpornijima.

Za nove zemlje članice EU i za zemlje kandidate postoje određene specifičnosti koje se odnose na visoku razinu uključenosti u tokove međunarodne razmjene i u financijske tokove sa zemljama razvijene Europe. Iako postoji prostor za preispitivanje vlastitih modela razvitka, važnijim se čini spoznaja da će i u narednome razdoblju uvjeti financiranja i relativni odnosi izvoznih i uvoznih cijena biti pogoršani značajnije od onih koji su prevladavali prije pojave ove krize. Općenito se može reći da će oporavak navedene skupine zemalja uslijediti poslije oživljavanja gospodarstva EU i uz dovršavanje procesa strukturnih prilagodbi. To

je još značajnije za hrvatsko gospodarstvo zbog nedovršenoga procesa strukturnih prilagodbi i zbog opadajuće razine međunarodne konkurentnosti.

5. Zaključak

Globalna se ekonomska recesija, ma koliko često bila najavljivana, ipak dogodila kao neugodno iznenađenje. Ona je poljuljala doktrinu neoliberalnoga kapitalizma i prizvala je buđenje nove političke ekonomije. U pristupu izlaska iz te recesije praksa ukazuje na relativno veći oslonac u neokeynezijanskoj teoriji. Najvjerojatnije rasprave o različitim teorijskim pristupima i primjerenim rješenjima u smjeru racionalnijega i stabilnijega funkcioniranja svjetske ekonomije još će potrajati. Ono što je zasad uočljivo jest da se posljedice globalne ekonomske recesije vide u strukturnim promjenama na razini svjetskoga gospodarstva, pri čemu je uočljiv proces tržišnoga repozicioniranja.

Dosadašnje intervencije na razini vodećih nacionalnih ekonomija i donekle na razini globalnoga gospodarskoga sustava, upućuju na promjene u promišljanju o budućem razvitku. Slijedom toga, procjene budućih gospodarskih kretanja za razvijene ekonomije upućuju na srednjoročni oporavak uz istovremeno prilagođivanje instrumenata, mjera, ali i uređenja ključnih međunarodnih institucija. Istovremeno se za nove ekonomije u razvijanju očekuje oporavak i izlazak iz recesije, brži nego za razvijene ekonomije.

Tranzicijske zemlje članice EU i zemlje kandidate obilježava relativno visoka razina uključenosti u tijekomve međunarodne razmjene i u financijske tijekomve sa zemljama razvijene Europe. Stoga se opravdanim čine očekivanja da će i u narednome razdoblju uvjeti financiranja i relativni odnosi izvoznih i uvoznih cijena biti pogoršani više od onih koji su prevladavali prije pojave globalne gospodarske recesije. Općenito se može reći da će oporavak te skupine zemalja uslijediti poslije oživljavanja gospodarstva EU i uz dovršavanje procesa strukturnih prilagodbi.

Određena odstupanja u makroekonomskim kretanjima i u dostignutoj razini gospodarskoga razvitka u pojedinim zemljama jugoistočne Europe ne potiru činjenicu da postoje zajednička obilježja, a osobito ona koja se odnose na smjer izlaska iz recesije. Za većinu tih zemalja to znači završetak strukturnih prilagodbi, iz kojih proizlazi povećanje konkurentnosti i prilagodbe ekonomske politike u pravcu naglašenijeg razvitka realnoga sektora. Vanjske odrednice koje je otkrila recesija proizlaze iz boljega funkcioniranja i jačanja institucionalnih mehanizama za koordinaciju ekonomskih politika i iz integracijskih procesa u Europi.

Prvi znaci globalne gospodarske recesije u hrvatskome gospodarstvu osjetili su se u izvoznim djelatnostima, kada je smanjena potražnja za proizvodima i uslu-

gama na međunarodnim tržištima i kada su kumulirane zalihe gotovih proizvoda. Restriktivna su kretanja u financiranju iz vanjskih izvora utjecala na smanjenje plasmana u godini 2009. i na povećanje kamatnih stopa. Kao i u mnogim zemljama novim članicama EU, tako se i u hrvatskome gospodarstvu pokazalo upitnim pretjerano oslanjanje na vanjske izvore financiranja i na izrazito naglašenu ulogu financijskoga sektora uz relativno opadanje značaja realnoga sektora i izvoza kao jednoga od ključnih izvora rasta.

Procjene najavljuju nastavak takvih trendova, pri čemu se u godini 2009. očekuje smanjenje novčane mase u užem smislu, pa prema tome i povećanje kamatnih stopa. Izvozna su kretanja nepovoljna, pritom gotovo sve djelatnosti bilježe smanjenje izvozne konkurentnosti. Nepovoljna kretanja u međunarodnoj razmjeni odražavaju se na vanjskotrgovinsku bilancu. Problem koji u bilanci međunarodne razmjene hrvatskog gospodarstva postoji ne proizlazi iz njegove razine otvorenosti, već iz opadajuće izvozne orijentacije. Strukturu međunarodne razmjene obilježava nedovoljna razina specijalizacije, pri čemu proizvodi s izraženim komparativnim prednostima nemaju i najveće udjele u izvoznoj strukturi i nemaju i najveće omjere jedinične cijene izvoza i uvoza. Postoji smanjenje potražnje, pri čemu će najveći doprinos nastavku recesije dati nepovoljna kretanja osobne potrošnje, investicija i izvoza. U uvjetima smanjenja osobne potrošnje i potrebe zaustavljanja povećanja državne potrošnje, pokretači se gospodarskog rasta prepoznaju u povećanjima investicija i izvoza.

Rezultati provedenih analiza pružili su snažne argumente, potvrđujući postavljene hipoteze o neodrživosti dosadašnjega globalnoga modela ekonomskoga razvitka i neodrživosti dosadašnjega modela razvitka hrvatskoga gospodarstva bez stvarne izvozne orijentacije.

Istraživanje upućuje na zaključak da je potrebno definirati model razvitka hrvatskoga gospodarstva, koji će se zasnivati na izvoznoj orijentaciji gospodarstva, a osobito prerađivačke industrije kao ključnog izvoznog sektora. Jačanje izvozne konkurentnosti prerađivačke industrije nameće se kao važan cilj srednjoročnoga i dugoročnoga razvitka prerađivačke industrije. U tome je kontekstu osobito važno imati na umu poveznice među izvoznom, nacionalnom i sektorskom konkurentnošću, i u skladu s time definirati odgovarajući ekonomski okvir, politiku i infrastrukturu za jačanje svih sastavnica konkurentnosti.

LITERATURA

Anić, I.D., Buturac, G., Gambiroža-Jukić, M., Lovrinčević, Ž., Mikulić, D., Nušinović, M., Rajh, E., Teodorović, I., (2008.a), *Ekonomski aspekti razvi-*

- tka industrije tekstila i odjeće u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb.
- Anić, I.D., Božić, Lj., Buturac, G., Lovrinčević, Ž., Mikulić, D., Nušinović, M., Rajh, E., Teodorović, I., (2008.b), *Ekonomski aspekti razvitka industrije kože i proizvoda od kože u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: Rifin.
- Anić, I.D., Rajh, E., Teodorović, I., (2008.a), „Stanje i perspektive Hrvatske prerađivačke industrije“, u: *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 131 – 162.
- Anić, I.D., Rajh, E., Teodorović, I., (2008.b) „Ocjena i čimbenici konkurentnosti industrije kože i proizvoda od kože u Hrvatskoj“, u: *Ekonomski aspekti razvitka industrije kože i proizvoda od kože u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: Rifin, str. 94-124.
- Anić, I.D., Rajh, E., (2009.), „Aktualna kretanja i čimbenici konkurentnosti u hrvatskoj prerađivačkoj industriji“, u: *Ekonomska politika Hrvatske u 2010.*, Opatija: Hrvatsko društvo ekonomista, str. 207-227.
- Aquino, A., (1981.), „Change over time in the pattern of comparative advantage in manufactured goods: An empirical analysis for the period 1972-1974“, *European Economic Review*, 15(1), str. 41-62.
- Babić, M., (2006.), *Od dezinflacije u zaduženost: Hrvatska privreda 1994.-2004.*, Zagreb: Ekonomski fakultet, Binoza press.
- Balassa, B., (1965.), “Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage”, *Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), str. 99-123.
- Buturac, G., (2008.), “Komparativne prednosti i izvozna konkurentnost hrvatske prerađivačke industrije”, *Ekonomska istraživanja*, 21(2), str. 47-59.
- Buturac, G., Gržinić, J., (2009.), “The Competitiveness of Croatian Export to EU Markets”, *Zagreb International Review of Economics & Business*, 12(2), str. 39-51.
- Djankov, S., Hoekman, B., (1997.), “Determinants of the Export Structure of Countries in Central and Eastern Europe”, *The World Bank Economic Review*, 11(3), str. 471-487.
- Europska komisija, (2009.), Interim Forecast, January.
- Fischer, C., Schornberg, S., (2007.), „Determinants of sector competitiveness and implications for the EU food & drink manufacturing industries“, *IAMA 17th Annual World Forum and Symposium*, Parma: IAMA.
- Garelli, S., (2002.), *Competitiveness of Nations: The Fundamentals*, Lausanne: IMD.
- Gligorov, V., Holzner, M., Landesman, M., (2003.), *Prospects for Further (South) Eastern Enlargement-From Divergence to Convergence?*, WIIW Research

- Reports, No. 296, Beč: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- Havlik, P., Landesmann, M., Stehrer, R., (2001.), *Competitiveness of CEE Industries: Evidence From Foreign Trade Specialization and Quality Indicators*, WIIW Research Reports, No. 278, Beč: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- International Monetary Fund (2008.), *Regional Economic Outlook, Europe*, April.
- Kaminski, B., Ng, F., (2001.), *Trade and Production Fragmentation: Central European Economies in EU Networks of Production and Marketing*, World Bank Policy Research Working Paper No. 2611, Washington: World Bank.
- Lafay, G., (1992.), "The Measurement of Revealed Comparative Advantages", in: Dagenais, M. G., Muet, P. A., urednici, *International Trade Modeling*, London: Chapman & Hall, str. 209-234.
- Laursen, K., (1998.), *Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialisation*, DRUID Working Papers 98-30, DRUID, Copenhagen Business School.
- Macesich, G., Teodorović, I., Vojnić, D., (2005.), „Challenges of Globalization for Small Economies in Transition – The Case of Croatia“, u: Teodorović, I., Lovrinčević, Ž., Mikulić, D., Nušinić, M., Zdunić, S., urednici, *The Croatian Economic Development – Transition Towards the Market Economy*, Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb, str. 3-35.
- McLeod, R.H., Garnaut, R., (1998.), *East Asia in Crisis: From Being a Miracle to Needing One?*, London: Routledge.
- Porter, M.E., (1998.), *The Competitive Advantage of Nations*, New York: The Free Press.
- Stubbs, R., Underhill, G.R.D., (2006.), *Political Economy and The Changing Global Order*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press.
- Teodorović, I., Buturac, G., (2006.), "Perspektive industrijske proizvodnje u Hrvatskoj i intraindustrijska razmjena", *Ekonomski pregled*, 57(11), str. 705-729.
- The Economist, (2008.), November 22 – 28., str. 74.
- Walton, S., (2002.), „The Danger of Global Finance: A Reassessment of the Asian Crisis“, *Journal of Asia-Pacific Affairs*, 4(1), str.107-121.
- Wiess, L., (1999.), „State Power and the Asian Crises“, *New Political Economy*, 4(3), str.317-342.
- Yilmaz, B., (2003.), *The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union*, Eastward Enlargement of the Eurozone Working Papers No. 19, Berlin: Free University Berlin.

PRILOZI*Prilog 1.***STOPE RASTA OSOBNE POTROŠNJE I DRŽAVNE POTROŠNJE**

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
OSOBNA POTROŠNJA							
Razvijene ekonomije	2,8	2,5	2,7	2,5	0,6	-1,4	0,3
SAD	3,6	3,0	3,0	2,8	0,2	-0,9	1,0
Eurozona	1,6	1,8	2,0	1,6	0,5	-1,3	-0,5
Njemačka	0,1	0,2	1,0	-0,4	-0,1	-1,1	-1,8
Francuska	2,4	2,5	2,5	2,4	1,3	-0,4	0,4
Italija	0,7	1,1	1,2	1,2	-0,9	-1,9	-0,1
Španjolska	4,2	4,2	3,9	3,5	0,1	-3,1	-0,1
Japan	1,6	1,3	1,5	0,7	0,5	-1,0	0,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	2,9	1,9	2,1	3,1	1,4	-3,8	-1,5
Kanada	3,3	3,7	4,3	4,5	3,0	-2,3	0,7
Ostale razvijene ekonomije ¹	3,6	3,5	3,7	4,4	1,2	-2,1	0,5
DRŽAVNA POTROŠNJA							
Razvijene ekonomije	1,8	1,2	1,8	2,2	2,4	2,6	0,4
SAD	1,5	0,3	1,6	1,9	2,8	2,4	-2,5
Eurozona	1,6	1,5	1,9	2,3	2,0	2,3	2,1
Njemačka	-0,7	0,4	0,6	2,2	2,0	3,1	4,0
Francuska	2,2	1,3	1,4	1,3	1,6	1,7	1,7
Italija	2,2	1,9	0,5	1,0	0,6	1,0	0,9
Španjolska	6,3	5,5	4,6	4,9	5,3	4,4	0,5
Japan	1,9	1,6	0,4	2,0	0,9	2,3	1,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	3,4	1,7	1,6	1,5	3,4	2,7	1,6
Kanada	2,0	1,5	3,8	3,7	3,4	2,1	2,6
Ostale razvijene ekonomije ¹	1,7	2,3	2,9	2,6	2,8	4,4	2,8

Izvor: IMF - World Economic Outlook, 04/2009.

¹Bez SAD, Eurozone i Japana

Prilog 2.

PROSJEČNA GODIŠNJA RAZINA CIJENA

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Razvijene ekonomije	2,0	2,3	2,4	2,2	3,4	-0,2	0,3
SAD	2,7	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,9	-0,1
Eurozona	2,2	2,2	2,2	2,1	3,3	0,4	0,6
Japan	0,0	-0,3	0,3	0,0	1,4	-1,0	-0,6
Ostale razvijene ekonomije ¹	1,8	2,1	2,1	2,1	3,8	0,8	1,1
Novе ekonomije u razvoju	5,9	5,7	5,4	6,4	9,3	5,7	4,7
Središnja i Istočna Europa	6,6	5,6	5,7	6,1	8,0	4,6	4,2

Izvor: IMF - World Economic Outlook, 04/2009.

¹ Bez SAD, Eurozone i Japana

Prilog 3.

ZEMLJE SREDIŠNJE, ISTOČNE I JUGOISTOČNE EUROPE: REALNI BDP
 I BILANCA TEKUĆEG RAČUNA

	Stope rasta realnoga BDP				Bilanca tekućeg računa (% BDP)			
	2007.	2008.	2009.	2010.	2007.	2008.	2009.	2010.
Središnja i Istočna Europa	5,4	2,9	-3,7	0,8	-7,7	-7,6	-4,1	-3,5
Albanija	6,3	6,8	0,4	2,0	-9,1	-13,5	-11,3	-7,4
Bosna i Hercegovina	6,8	5,5	-3,0	0,5	-12,7	-15,0	-9,3	-9,2
Bugarska	6,2	6,0	-2,0	-1,0	-25,1	-24,4	-12,3	-3,6
Crna Gora	10,7	7,5	-2,7	-2,0	-29,3	-31,3	-29,2	-16,7
Hrvatska	5,5	2,4	-3,5	0,3	-7,6	-9,4	-6,5	-4,1
Mađarska	1,1	0,6	-3,3	-0,4	-6,4	-7,8	-3,9	-3,4
Makedonija	5,9	5,0	-2,0	1,0	-7,2	-13,1	-14,1	-12,6
Rumunjska	6,2	7,1	-4,1	-0,0	-4,7	-5,5	-4,5	-3,9
Slovenija	6,8	3,5	-2,7	1,4	-15,3	-17,3	-12,2	-11,3
Srbija	6,9	5,4	-2,0	0,0	-13,9	-12,6	-7,5	-6,5

Izvor: IMF - World Economic Outlook, 04/2009.

Prilog 4.

BILANCA TEKUĆEG RAČUNA (IZRAŽENO U %BDP)

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Središnja i Istočna Europa	-5,1	-4,8	-6,5	-7,7	-7,6	-4,1	-3,5
Albanija	-4,0	-6,1	-5,6	-9,1	-13,5	-11,3	-7,4
Bosna i Hercegovina	-16,3	-18,0	-8,4	-12,7	-15,0	-9,3	-9,2
Bugarska	-6,6	-12,4	-18,4	-25,1	-24,4	-12,3	-3,6
Crna Gora	-7,2	-8,5	-24,1	-29,3	-31,3	-29,2	-16,7
Hrvatska	-4,6	-5,8	-6,7	-7,6	-9,4	-6,5	-4,1
Mađarska	-8,4	-7,5	-7,5	-6,4	-7,8	-3,9	-3,4
Makedonija	-8,4	-2,6	-0,9	-7,2	-13,1	-14,1	-12,6
Rumunjska	-4,0	-1,2	-2,7	-4,7	-5,5	-4,5	-3,9
Slovenija	-12,1	-8,7	-10,1	-15,3	-17,3	-12,2	-11,3
Srbija	-8,4	-8,9	-10,4	-13,9	-12,6	-7,5	-6,5

Izvor: IMF - World Economic Outlook, 04/2009.

Prilog 5.

STRUKTURA INVESTICIJA U GODINI 2006. PO NKD DJELATNOSTIMA
I PROSJEČNA GODIŠNJA STOPA PROMJENE INVESTICIJA U
RAZDOBLJU OD GODINE 1996. DO GODINE 2006.

	Investicije u godini 2006., u 000 kuna	Struktura investicija u 2006., u %	Prosječna godišnja stopa promjene od 1996. do 2006., u %
Ukupno	62.113.034	100,0	13,2
<i>A Poljoprivreda, lov i šumarstvo</i>	<i>1.673.693</i>	<i>2,7</i>	<i>12,7</i>
<i>B Ribarstvo</i>	<i>71.731</i>	<i>0,1</i>	<i>25,4</i>
<i>C Rudarstvo i vađenje</i>	<i>1.724.814</i>	<i>2,8</i>	<i>21,7</i>
CA Vađenje energetskih sirovina	1.298.415	2,1	21,7
CB Vađenje ruda i kamena	426.399	0,7	21,6
<i>D Prerađivačka industrija</i>	<i>6.808.925</i>	<i>11,0</i>	<i>7,0</i>

	Investicije u godini 2006., u 000 kuna	Struktura investicija u 2006., u %	Prosječna godišnja stopa promjene od 1996. do 2006., u %
DA Proizvodnja hrane, pića i duhanskih proizvoda	1.665.536	2,7	1,5
DB Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda	360.188	0,6	12,4
DC Proizvodnja kože i proizvoda od kože	80.384	0,1	18,8
DD Prerada drva i proizvodi od drva	189.262	0,3	14,1
DE Proizvodnja celuloze, papira	413.319	0,7	4,5
DF Proizvodnja koksa, naftnih derivata	944.396	1,5	11,5
DG Proizvodnja kemikalija, kemijskih proizvoda	445.820	0,7	2,5
DH Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	158.695	0,3	7,1
DI Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	636.638	1,0	9,3
DJ Proizvodnja metala i proizvoda od metala	650.948	1,0	18,8
DK Proizvodnja strojeva i uređaja	210.950	0,3	11,0
DL Proizvodnja električne i optičke opreme	382.710	0,6	10,5
DM Proizvodnja prijevoznih sredstava	327.914	0,5	13,7
DN Ostala prerađivačka industrija	342.165	0,6	10,1
<i>E Opskrba električnom energijom, plinom i vodom</i>	<i>5.391.472</i>	<i>8,7</i>	<i>6,7</i>
<i>F Građevinarstvo</i>	<i>9.699.132</i>	<i>15,6</i>	<i>15,9</i>
<i>G Trgovina na veliko i malo</i>	<i>6.832.061</i>	<i>11,0</i>	<i>25,1</i>
<i>H Hoteli i restorani</i>	<i>4.062.191</i>	<i>6,5</i>	<i>22,0</i>
<i>I Prijevoz, skladištenje i veze</i>	<i>6.979.207</i>	<i>11,2</i>	<i>10,6</i>

	Investicije u godini 2006., u 000 kuna	Struktura investicija u 2006., u %	Prosječna godišnja stopa promjene od 1996. do 2006., u %
<i>J Financijsko posredovanje</i>	5.909.808	9,5	33,1
<i>K Poslovanje nekretninama, iznajmljivanje</i>	6.191.252	10,0	10,6
<i>L Javna uprava i obrana</i>	1.435.343	2,3	3,0
<i>M Obrazovanje</i>	1.476.339	2,4	24,8
<i>N Zdravstvena zaštita i socijalna skrb</i>	1.243.507	2,0	10,4
<i>O Društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti</i>	2.613.559	4,2	16,1

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, izračuni autora.

Prilog 6.

SCENARIJ SREDNJOROČNIH SVJETSKIH GOSPODARSKIH KRETANJA

	Prosjeci za razdoblja			2007.	2008.	2009.	2010.
	1991.- 1998.	1999.- 2006.	2007.- 2010.				
Realni BDP							
Svijet	2,8	3,9	2,2	5,2	3,2	-1,3	1,9
Razvijene ekonomije	2,5	2,6	-0,1	2,7	0,9	-3,8	0,0
Nove ekonomije u razvoju	3,3	5,9	5,0	8,3	6,1	1,6	4,0
Međunarodna razmjena							
Svijet	6,7	6,8	-0,2	7,2	3,3	-11,0	0,6
Uvoz							
Razvijene ekonomije	6,2	6,2	-1,8	4,7	0,4	-12,1	0,4
Nove ekonomije u razvoju	7,3	9,3	3,8	14,0	10,9	-8,8	0,6
Izvoz							
Razvijene ekonomije	6,5	5,7	-1,6	6,1	1,8	-13,5	0,5

	Prosjeci za razdoblja			2007.	2008.	2009.	2010.
	1991.- 1998.	1999.- 2006.	2007.- 2010.				
Novе ekonomije u razvoju	8,3	9,1	2,4	9,5	6,0	-6,4	1,2
Relativni odnos izvoznih i uvoznih cijena (terms of trade)							
Razvijene ekonomije	0,2	-0,4	-0,1	0,4	-2,0	1,5	-0,2
Novе ekonomije u razvoju	-1,5	2,8	-0,1	1,2	4,4	-8,0	2,3
Svjetske cijene u USD							
Proizvođačke cijene	-0,6	2,5	2,5	8,8	9,6	-8,9	1,7
Nafta	-6,8	22,0	-0,7	10,7	36,4	-44,4	20,2
Primarni proizvodi (bez goriva)	-1,5	5,0	-2,0	14,1	7,5	-27,9	4,4
Potrošačke cijene							
Razvijene ekonomije	3,0	2,0	1,4	2,2	3,4	-0,2	0,3
Novе ekonomije u razvoju	54,5	7,4	6,5	6,4	9,3	5,7	4,7
Kamatne stope (u %)							
Realne šestomjesečne – LIBOR	3,1	1,3	1,3	2,6	0,9	0,5	1,0
Svjetska realna dugoročna kamatna stopa	3,8	2,3	1,8	2,0	0,4	2,6	2,3
Bilanca tekućeg računa							
Razvijene ekonomije	0,1	-0,9	-1,0	-1,0	-1,1	-1,0	-1,0
Novе ekonomije u razvoju	-1,8	2,1	2,9	4,1	3,8	1,6	2,1

Izvor: IMF - World Economic Outlook, 04/2009.

CROATIAN ECONOMY IN TERMS OF THE GLOBAL RECESSION

Summary

This paper examines Croatian economy in terms of the global recession. This recession has ignited the discussions on the sustainability of the current global economic

system. Authors examine some of the most relevant contributions concerning to this problem and present their own position related to those issues. It is evident that this recession accelerated global shifts in the real and financial sectors towards the leading emerging markets. The specifics of those markets are a higher level of resistance to the global crisis in general, and therefore their recovery is expected to be a short-term one, while it is assumed that a full recovery for the developed economies is a mid-term issue. Consequences of this recession are present in Croatian economy as well. They underlined the already existing discussions of the current model of economic development. A more consistent approach to the issues of competitiveness, comparative advantages, development financing, and completion of the process of structural adjustments of the Croatian economy are being discussed in this paper. Thus a modified approach to the philosophy of development based on the revitalization of the export sectors, especially of the Croatian manufacturing sector is being discussed.

Keywords: global recession, competitiveness, international trade, world, Croatian economy